

Fotó: Halász Tamás

LŐRINC KATALIN

RÓNA VIKTOR FEKETÉN-FEHÉREN

„Herceg a vasfüggöny mögül” – a PIM-OSZMI kiállítása a Bajor Gizi Színészmúzeumban

A Róna Viktor emlékkiállításról megjelent már néhány írás, amely méltatta a kivételes pályafutást, a regényes életutat s annak bemutatását. A megemlékezések, az értékelő, feldolgozó írások sorát bővíteni csak úgy érdemes tehát, ha adja magát egy, az eddigiektől eltérő megközelítés. Az enyém óhatatlanul az. És bár sem recenzió, sem tudósítás, de még kritika esetében sem tartom szerencsésnek az egyes szám első személy használatát, ezúttal megkerülhetetlen.

Mert Róna Viktort (1936–1994) az őt prezentáló kiállításon most egyszer csak annak a gyermeknek az optikájával látom, aki számára nemcsak a szakmai horizonton tűnt fel a „herceg”, de néha családi környezetében is. Ahogy egy hatvanas-hetvenes évekbeli fotón vagy mozgóképen elnézem pas de deux-t táncolni Orosz Adéllal, beugrik, hogy a művésznő pótkontya anno az én levágott hajamból készült (édesapám, Lőrinc György balettigazgató közvetítésével). Egy kedvesen mosolygó portréja láttán meg eszembe jut, amikor eljött Szigligetre meglátogatni apámat az évi rendes családi nyaralásunk kellős közepén. (Ami kivételes kapcsolatra utal, mert apám szigorú elvonulásnak je-

lölte ki ezt a pár hetet, szüneteltetett minden szakmai és társasági kommunikációt.)

Amikor első alkalommal – nem sokkal a koronavírus-záratot követő megnyitás után – láttam a Bajor Gizi Színészmúzeum néhány kis szobányi helyiségére adaptált óriási anyagot, ez a szemszög oly mértékben uralta számomra a befogadást, hogy mintha egy időutazás kódéneket öntött volna a föld fölé lebegő kis felhői himbáltak volna teremről teremre a kronologikus rendben, logikus korszaktagolással kiállított dokumentumok között. Minden darab előhozott valamit a múltból, az operaházi nagyterem deszkapadlójának (melyet bádoggannából

kellett időről-időre vízzel végiglocsolnunk, hogy ne csússzon) szagától kezdve a külföldi turnéig, ahonnan hazaérkezve apám az operaballett és benne Róna sikeréről számolt be büszkén anyámnak, miközben – az akkoriban csak a reptéri vámmentes zónákban elérhető – Milka csokoládékat osztotta ki köztem és testvéreim között.

Róna nyolcvanas évekbeli világtáncjárásának képei – Párizstól Tokióig, hogy csak vezetői pozícióiból említsek itt kettőt, melyek idején magam is többnyire külföldön éltem/dolgoztam – pedig eszembe juttatták, amikor 1981-ben felhívtam Stockholmból, mit szólna hozzá, ha elmennék a párizsi operába próbatánra... Róna a párizsi operaballett vezető balettmestere volt akkor, miután felhagyott az előadói pályafutással.

De azért ott volt „velem” a kiállításon a tánc történeti érdeklődésű szakemberi, szakírói énem is, tehát az időutazás mámor mellett jutott a csodálatból annak is, milyen hallatlanul gazdag képanyag és mennyi információ került itt feldolgozásra, majd méltó bemutatásra, s milyen eleven, élvezhető módon.

A kérdés, miszerint hogyan láthatja mindezt egy mai tizenhuszon-harmincéves fiatal, akinek már semmilyen közvetlen emléket nem idéznek fel a huszonhat éve elhunyt balettszillag életének epizódjai, csak akkor merült fel bennem, amikor kiderült, hogy írni fogok a kiállításról.

Újra meglátogattam tehát a budai villa varázsos miliójében elhelyezett tárlatot, immár háttérbe parancsolva (amennyiben ez lehetséges) a szubjektív optikát. Nem azt a Róna Viktort látni, akiről tudtam, hanem felfedezni azt, akiről utólag alkothatok csak képet, a jelen távlatából szemlélve történelmi-társadalmi környezetét is.

A magamnak feltett kérdésre már egy felületes körbetekintés is kínál válaszokat: a kiállítás látványának megalkotói (Csánádi Judit, Kiss Gabriella s a tipográfus Czeizel Balázs) a mai befogadó vizuális ingerküszöbének alapos ismeretében helyezték el az álló- és mozgóképek irdatlan mennyiségét s a minimálisan szükséges, de kellőképpen informatív szövegeket ebben a csekély alapterületű térben. Nem csupán az oldalfalakat borítja be tapéta módjára (kellemes ritmusban váltakozó méretű) fekete-fehér fotók „kollázskárpitja”, de még a talajra, a lábunk alá is kerül belőle! Az egyik helyiség teljes padlózatát egy világterkép foglalja el Róna Viktor vendégjátékainak helyszíneivel, de néhány képernyő is a járófelületen kapott helyet. Utóbbiak (melyek folyamatosan ontják a mozgóképeket) szintén eltérő nagyságúak, s mintegy második vizuális réteget adnak az eleve képekkel borított felületeknek, ám méretükben alkalmazkodnak az adott terem tematikájához. Például ahol a tárlat Róna úti élményeit idézi fel, ott képesleplettékű, kicsi képernyőkön mintegy az üdvözlőlapok, haza/máshova küldött fotók, levelek, üzenetek reminiscenciájaként peregnek előttünk a képi dokumentumok. Ilyen módon úgy a fotó-, mint a filmreprodukciók sokszorosra forog mind a négy helyiségben (mutatva a gyűjtemény lenyűgöző gazdagságát): szó szerint nincs leállítás. Ráadásul a mozgóképes anyagokat hang is kíséri: folyamatosan balettdzsenit, korabeli híradókat, levéldízeteket hallunk, amelyek egymásra licitálnak a térben. Mi ez, ha nem pont az a stimulusszint, amelyben a mai (X, Y, Z generációs) fiatal éli mindennapjait, s amelynek közegében megszólítható?

A befogadásra való nyitottság, éberség *fizikai* feltétele tehát mindenképpen adott, a kérdés következő rétege az, mit jelenthet maga az életút egy mai fiatal számára. Miért lehet számára reveláció az az élet, amelyet magam is – e kiállításnak köszönhetően – csak utólag látok úgy istenigazából, mert kivételessége az itt érzéketlenül ábrázolt korszakban is gyökerezett?

Hiszen hol kivételes ma már az, hogy egy fiatal táncos, akinek a lábszerkezete nem a legoptimálisabb a balett-techniká-

hoz, művészi vénájának köszönhetően mégis világsikerre tesz szert? Ma már nem az, hiszen számtalan irányzat, stílus, alkotói módszer létezik a táncművészet terén, s a legeltérőbb alkatú művészek kereshetnek, találhatnak maguknak valót. A hatvanas években azonban ez nem volt így: a klasszikus balett-technika és egy behatárolt keresztmetszetű, hagyományos repertoár volt az egyetlen út egy balettművész világsikeréhez.

Hol kivételes ma már az, hogy egy magyar fiú elindul, majd meghódítja szakterülete nemzetközi színterét? Már évtizedek óta nem az, de azoknak, akik abban nőttek fel, hogy személyi igazolvánnyal a zsebükben bármikor bárhova elutazhatnak, felfoghatatlan, mekkora csoda volt, hogy egy magyar művész magyar útlevéllel, megtartott állampolgársággal szabadon mozoghatott a világban fellépései, vezetői funkciói, alkotói tevékenysége színhelyei között. (Egészen különleges eleme a kiállításnak Rudolf Nurejev Rónának címzett, aláírás helyett jelszóval szignózott magánlevele: döbbenetes tanúsága egy kornak, amelyben ő „szovjet disszidensként” nem tarthatott fenn normális levélkapcsolatot magyar barátjával... S hogy e szálon is továbbmenjünk: a két balettszillag kapcsolatának természete a nyilvánosság számára mindmáig a sejtések szintjén maradt. Barátság, szerelem, munkakapcsolat váltakozva sejlik a képek, források által csak szórványosan nyomom követhető történésekben. Ne felejtjük el: a hatvanas-hetvenes években a homoszexualitás, noha már nem számított bűnnek, társadalmilag Nyugaton is tabutéma volt, még ha afféle „folyosói szinten”, kellő diszkrécióval lehetett is róla beszélni.)

Az a kérdés is feltehető – a gyermek- és fiatalkori emléktárgyak, fotók, emlékkönyvbeírások, naplók, családi levelek mennyiségét csodálva –, mi lehet különleges ezek temérdekségében a fiatalok számára ma, amikor a szüleik már a születésük pillanatától, majd kiskamasz koruktól ők maguk rögzítenek minden momentumot az életükből. Róna Viktor gyermekkorában nem csupán azért volt egészen kivételes, mert színházi szülők fiaként kezdettől a színházi világban forgolódott, szó szerint ott nőtt fel (gyermekszínészként még akkor is alkalmazták, mikor már elkezdte táncos tanulmányait), hanem mert őt rajongásig szerető szülei szisztematikusan őriztek róla, tőle minden emléket, s ezzel őt magát is arra nevelték, hogy számára az emlékei gyűjtése fontos legyen. Ennek is köszönhetjük azt, hogy Róna Viktor hagyatéka ilyen bőséges, ilyen „elmesélős”.

Bámulatosak az utolsó teremben elhelyezett újságkivágások és hódolói levelek kinagyított, plexilapok között a térbe „eresztett” másolatai. Kedvencem a Winnetou órs levele, melyben tizenhét VII. osztályos lány kéri őt, vállalja el a tiszteletbeli őrstagságot, mint írják: „tekintettel arra, hogy művészetének tisztelettel adózunk”. De itt kaptak helyet azok a művészfotók is, amelyek Róna Viktort nem a színpadon ábrázolják: egy gyönyörű férfiembert, aki a legeltérőbb helyszíneken, zsánerekben és életkorokban az adott fotóművész – többek között Keleti Éva – alkotásaként néz vissza ránk.

Ezen a ponton érdemes visszafordulni az alapkérdéshez: mi az, ami Róna Viktor személyiségéből, életútjából, szakmai pályafutásából örök érvényűen, itt és most revelatív lehet annak is, aki sosem ismerhette őt és egykori közegét?

A belülről fakadó szépség, érzékenység és intelligencia (így, együtt: három az egyben) a kiállítás elejétől a végéig mindahány képen csak úgy sugárzik Róna Viktor arcáról, tartásából, a mozgóképanyag tanúsága szerint pedig mozdulataiból is. Ekkor értjük meg, mennyire nem számított, hogy lapos a rüsztyje, s hogy lábai nem nyújthatók át olyan ívesen, mint a szerencsésebbeké, mert valami olyasmi áradt belőle, ami minden kor nézőjében rezonanciát kelt, ami magával ragad. A befutott életpálya pedig azt igazolja, bármennyire megváltoztak is mára a társadalmi,

szakmai, politikai körülmények, a szorgalom, a már gyermekként is „felnöttes” kitartás és tudatosság (nemcsak szakmai, de közismereti tanárai is így jellemzik), a gondos szülőknek, majd önmagának megfelelni akarás elszántsága – örök értékek.

Ezért is olyan nagyszerű ez a kiállítás. Mert nem csupán Róna Viktorról mesél, hanem egy teljes korszakról, egyben egy szép és nehéz hivatásról, egy művészeti ágról, és ami a fő: az ember erejéről. S teszi ezt arányosan sűrítve, nem agyonbeszélve, az információs tartalom minimális pontatlanságával (amiből ekkora léptékű anyagra jóval több szokott jutni).

A hatalmas hagyaték feldolgozásában és rendszerezésében, a kiállítás koncepciójának kialakításában olyan mértékű Halász Tamás, a vezető kurátor érdeme (akit nyilván nagy erővel segített kurátortársa, Bánóczy-Varga Andrea s a kivitelezést bonyolító Szepessy András), hogy a neki szóló főhajtásnak kell zárnia ezt az írást. Amikor 2019 őszén felhívtam valami digitalizáció ügyében, hangjában alig fojtott izgalommal beszűrt egy félmondatot: „Vadul dolgozunk a Róna-kiállításon...”

Megérte.

AKI NEM TUD MINDENT, AZ NEM RÚG LABDÁBA

A Róna Viktor-életműkiállítás kapcsán négy, nemzetközi karriert befutott magyar táncművésszel, BANKA VIKTORral (Ballet Vlaanderen), DOMOSZLAI EDITtel (Rambert Dance Company), LUKÁCS ANDRÁSSal (a Wiener Staatsoper egykori táncosával, a Győri Balett művészeti vezetőjével) és SIMON ISTVÁNNal (Balett Dortmund), valamint GARA MÁRK táncművészettel beszélgettünk. A sztártáncos fogalmának alakulása mellett szó esett a tánc műfaját érintő globális trendekről, valamint arról, milyen változások szükségesek a műfaj egészséges fennmaradásához. SZÁSZ EMESE Zoom-kerekasztala.

– Róna Viktort nemzedéke egyetlen nemzetközi sztártáncosként emlegetik. Hogy látjátok, mik voltak a nemzetközi sztártáncos karrier fokmérői Róna Viktor korában, és mik ezek a tényezők ma?

Simon István: Sokrétű, hogy ki számított balettsztárnak Róna idejében. Meg lehet vizsgálni, hogy az adott táncos hány helyen lépett fel, mennyire elismert partnerei voltak, kikkel dolgozott együtt, milyen államfők mentek el az előadásaira, a médiában milyen gyakran szerepelt stb. De az biztos, hogy a hidegháború idején kultúrpolitikai fegyvernek számított, ha egy ország ki tudott állítani kiváló balettművészeket, akik a világ különböző pontjain képviselték az adott kultúrát. Két nagy csoportra lehet osztani azokat a táncosokat, akik külföldön táncoltak: az egyikbe azok sorolhatók, akik disszidáltak, és így lettek világsztárok, a másik csoportba pedig azok, akik a magyar állam által kaptak lehetőséget arra, hogy külföldre menjenek, miközben megtarthatták a magyarországi bázisukat. Táncörtöneti vonatkozásban mindkettő nagyon fontos.

Gara Márk: Róna Viktor azok közé tartozott, akik úgy tudtak a nemzetközi szinten érvényesülni, hogy közben megmaradt az itthoni státuszuk. De pontosítanék, nem ő volt az egyedüli ebben a generációban: Lakatos Gabriella, Orosz

Adél és Dózsa Imre is nagy ívű nemzetközi karriert futott be, csak Róna nárcisztikusabb személyiség volt, neki fontosabb volt a csillogás. Sőt, már az 1920-as évektől voltak jeles, külföldön is jegyzett táncművészeink. De visszatérve Rónára és kortársaira, az ő idejükben a művészlét előjogot jelentett az utazásra: az volt az egyik legvonzóbb dolog a balettkarrierben, hogy az ember kiszabadulhatott, és tapasztalhatott olyat, amit itthon nem. Másrészt kereslet is volt a magyar táncosokra, hiszen temperamentumukat tekintve is kiemelkedőek voltak.

Banka Viktor: Van ennek egy olyan perspektívája is, hogy az ötvenes évek utáni balettgeneráció csak otthon számított sztárnak, egy olyan közegben, ahol a balettművészi pálya kiugrást jelentett a munkásosztályból. Ebből a zárt közegből származott az a szemlélet, hogy aki elhagyta az országot, azt rögtön világhírű táncosként könyvelték el otthon. Több olyan, Magyarországon híres táncosról tudok, aki a külföldi sikereire hivatkozva csinált karriert, miközben kint senki nem hallott róla, csak egy csepp volt a tengerben. A másik pedig az, hogy sokkal több táncos van ma, mint régen. Lakatos Gabrielláék idejében negyed ennyien táncoltak, és könnyebben ki is lehetett tűnni. Manapság ha nem vagy az együttesvezető esete, akkor menned kell. Kellő bátorsággal viszont a saját karriered kovácsa lehetsz.